

T.ü.f.d., dos. Məmmədzadə Natiq

1920-Cİ İLİN GƏNCƏ ÜSYANI VƏ AZƏRBAYCANDA ANTİBOLŞEVİK HƏRƏKATI (FRANSANIN ARXİV SƏNƏDLƏRİ ƏSASINDA)

- Açar sözlər:** Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Milli Ordu, Gəncə üsyanı, antibolşevik hərəkatı, Fransa.
- Key words:** The Democratic Republic of Azerbaijan, National Army, Ganja uprising, anti-Bolshevik movement, France.
- Ключевые слова:** Азербайджанская Демократическая Республика, Национальная Армия, Гянджинское восстание, антибольшевистское движение, Франция.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan və Şimali Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasından az müddət sonra - 1920-ci il mayın 22-də Gəncə şəhərində keçmiş Milli Ordunun zabitlərinin (Cavad bəy Şıxlinski, Məhəmməd Mirzə Qacar, Cahangir bəy Kazımbəyli və başqaları) başçılığı ilə yerli qarnizon qoşunlarının üsyanı başladı. Üsyançılar yerli kəndlilərin dəstəyi ilə Gəncədə dislokasiya olunmuş sovet hərbi hissələrinin qarəğahını tərk-silah etməyə və bir neçə gün ərzində Ağstafa ilə Bakı arasında dəmir yol rəbətini kəsməyə nail ola bildilər. Qısa müddətdə Gəncə şəhərinin mühüm obyektləri, hərbi anbar, mərkəzi həbsxana, dəmir yolu stansiyası ələ keçirildi. Lakin əlavə hərbi dəstək alan və üsyançılara qarşı ağır artilleriyandan istifadə edən sovet qoşunları mayın 31-də üsyanı yatırmağa müvəffəq olmuşdur.

Gəncə üsyanının fəal iştirakçılarından Qaçaq Qəmbər, general-mayor Mirzə Qacar, hüquqşünas İsmayıl xan Ziyadxanov, ədəbiyyatşünas Firudin bəy Kəçərli, mühəndis Abuzər bəy Rzayev, müəllim Mirzə Abbaszadə və başqaları bu hadisələrin qurbanı oldu. Azərbaycan ordusunun 12 generalı, 27 polkovnik və podpolkovniki, 46 kapitani, ştabs-kapitani, poruçik və podporuçiki, 146 praporşik və podpraporşiki, 267 digər hərbi qulluqçusu bolşeviklər tərəfindən güllələndi. Təkcə Nargin adasında Gəncənin general-qubernatoru Xudadət bəy Rəfibəyli ilə birlikdə 79 nəfər yüksək çinli zabit məhkəməsiz, sübutsuz qətlə yetirildi.

Gəncə üsyanı Azərbaycanda sovet hakimiyyətinə qarşı müqavimətin ən mühüm təzahürü olmuşdur. Bu hadisə ilə bağlı tarixi həqiqətlər sovet dövründə gizlədilmişdi, müvafiq arxiv sənədləri isə tədqiqatçılar üçün əlçatmaz idi. Halbuki Gəncə üsyanı ilə bağlı sənədlər nəinki Azərbaycan və Rusiyanın, eləcə də digər ölkələrin, o cümlədən Fransanın arxivlərində saxlanılmışdır. Bu onunla bağlıdır ki, məhz Fransa dövləti və onun Qafqazdakı hərbi, kəşfiyyat və siyasi missiyaları bölgənin sovetləşdirilməsinin ilkin mərhələsində Azərbaycanın və Qafqazın başqa xalqlarının milli-demokratik qüvvələrini Sovet Rusiyasına qarşı səfərbər etməyə cəan atmışdır.

Fransa Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Diplomatik Arxivində saxlanılan o dövrə aid fransız diplomatik yazışmalarında qeyd olunur ki, Sovet hakimiyyətinə qarşı Gəncədə və Azərbaycanda digər yerlərində baş vermiş üsyanlar Azərbaycan xalqının öz müstəqilliyinin itirilməsi ilə bərişmədiyini göstərir. Fransanın Qafqazdakı hərbi missiyasının məlumatlarına görə, "bolşeviklərə qarşı ciddi üsyançı hərəkata" Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin keçmiş baş naziri və xarici işlər naziri Fətəli Xan Xoyski, "Müsavət" partiyasının rəhbərləri, eləcə də Azərbaycan Milli Ordusunun komandirləri başçılıq etmişdilər.¹

Üsyançılarla əlaqədə olan Fətəli Xan Xoyski iyunun 9-da Tiflisə gəlmişdir. Üsyanın yatırılmasından sonra o, bu hadisəni, eləcə də onu törədən səbəbləri qısa və dəqiq təsvir edən yazı hazırlamışdır. Xoyskinin sözlərinə görə, bolşevik ordusunun Azərbaycana daxil olmasından sonra 6 gün ərzində Bakıda vəziyyət sakit idi. O, yalnız Rusiya kommunist (bolşeviklər) partiyası (RK(b)P) Mərkəzi Komitəsinin Qafqaz bürosunun üzvü Georgi Orconikidze və XI Qırmızı Ordunun komandanı Mixail Levandovskinin Bakıya gəlməsindən sonra dəyişdi. Bolşeviklər Azərbaycan Ordusunun hissələrini ya buraxır, ya da XI Qızıl Ordunun tərkibinə daxil edirdilər. Eyni zamanda Sovet hakimiyyəti qurumları Azərbaycanın daxili həyatında rusifikasiya siyasətini açıq şəkildə həyata keçir-

¹ Les archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de la République Française. Dossier 630 (Caucase, V), Fol. 136.

məyə başladılar. Azərbaycan dili bütün dövlət müəssisələrində istifadədən çıxarılarq rus dili ilə əvəz edildi. Azərbaycanlı məmurların əksəriyyəti də ruslarla əvəz olundu. Artıq 1920-ci il mayın sonuna qədər Bakı tamamilə qarət edilmişdi. Xoyskikin yazdığına görə, bolşevik işğalına qədər Azərbaycan paytaxtında ərzaq və sənaye mallarının bolluğu hiss olunurdu, lakin işğaldan sonra onlar Azərbaycandan Mərkəzi Rusiyaya çıxarılmaya başladı. Məhz buna görə də, Bakı şəhərində çörəyin xroniki çatışmazlığı nəzərə çarpırdı. Anneksiyadan əvvəl çörəyin bir funtu 16 manat, ətin bir funtu 30 manat idisə, işğaldan sonra 400 qramlıq çörəyin qiyməti 120 manatdan 200 manata qədər, bir funt ətin qiyməti isə 120 manata qədər qalxdı. Çörəyin çatışmazlığı şəraitində əhali düyü ilə qidalanmaya məcbur oldu. Bütün bunlar cəmiyyətdə kütləvi narazılığa səbəb oldu. Hətta bolşeviklərin Azərbaycana müdaxilə etməsinə kömək edən "Hümmət" və "İttihad" partiyalarının üzvləri də narazı idilər. Bolşevik qəzətləri kütləvi şəkildə güllələnən "əks-inqilabçılar"ın siyahısını çap edirdi. Xoyskinin fikrincə, eio Gəncə üsyanını törədən səbəblər də bunlardan ibarət idi.

Xoyski daha sonra qeyd edir ki, etirazı bildirənlər Azərbaycanın ikinci iri şəhəri, milli-azadlıq hərəkatının ənənəvi mərkəzi olan Gəncədə cəmləşdi. Burada onlara bolşeviklərin silahsızlaşdırmağa nail ola bilmədikləri Azərbaycan Ordusunun hissəsi birləşdi. Üsyanın yaturılması məqsədilə bolşeviklər Gəncə şəhərinə çoxsaylı artilleriya silahlarını çəkib gətirdilər. 6 gün ərzində şəhər istiqamətinə 8 min mermi buraxılmışdı. Bu, dinc əhəlinin kütləvi qırğını ilə nəticələndi. Üsyançılar axıra qədər mübarizə aparmış və hücumlar etdikləri zaman 2 minə yaxın Qırmızı Ordu döyüşçüsünü əsir götürmüşdü. 1 500 düşmən əsgəri məhv edildi. Qısa almağa can atan bolşeviklər şəhərə soxularaq dinc sakinlərin evlərini dağıtmağa və rastlarına gələn insanları öldürməyə başladılar. Şəhərin müsəlman hissəsi tamamilə darmadağın edildi. Öldürənlər arasında hətta 2-3 yaşlı uşaqlar, zorakılığa məruz qalmış qadınlar içində 8 yaşlı qızlar da var idi. Məhv edilən müsəlmanların sayı 10 minə çatmışdı. Bu hadisələr nəticəsində Gəncə şəhərində faktik olaraq müsəlman əhali qalmadı. Xilas olunanlar dağlara qaçmağa məcbur oldu.¹

İyunun birinci yarısında Tiflisdəki Azərbaycan müqavimət hərəkatının rəhbərləri Sovet Rusiyasının işğalçı siyasətini ifşa edən rəsmi bəyanatlarla çıxış etdilər. Belə ki, 8 iyunda keçmiş Azərbaycan parlamentinin sədr müavini Həsən bəy Ağayev Fransa xarici işlər nazirinə nota ilə müraciət etdi. Müraciətin mətni Fransanın Qafqazdakı komissarı de Martelə verildi. Ağayev qeyd etmişdi ki, Azərbaycan hökumətinin bolşevik Rusiyası ilə münasibətləri normalaşdırmaq arzusuna baxmayaraq, təcavüzkarlıq siyasətini yürütdən bolşevik Rusiyası Azərbaycanı işğal etdi. Lakin Azərbaycan xalqı işğalçıların törətdiyi zorakılıqla barışmamışdır. Ağayevin notasında bəyan olunurdu ki, hal-hazırda dəhşətli zorakılığa məruz qalan Azərbaycan xalqı xarici işğalçılara qarşı qanlı mübarizə aparır. Bu mübarizə gedişində Gəncə şəhərinin bütün müsəlman hissəsi bombardman olunaraq məhv edilmiş, 8 min müsəlman həlak olmuş, 1 500 müsəlman qadını zorlanmışdır. Lakin bütün bunlar Azərbaycan xalqının öz taleyinə sahib çıxmaq naminə nümayiş etdirdiyi əzmkar iradənin göstəricisidir. Ağayev Fransa hökumətindən Azərbaycanda baş verən qırğının dərhal dayandırılması, rus ordusunun ölkədən çıxarılması, Azərbaycan xalqına dinc və azad həyatı qurmaq imkanı verilməsi üçün zəruri tədbirləri həyata keçirməyə çağırırdı.²

Gəncə üsyanının başçılarından biri keçmiş Rusiya imperiyasının Müqəddəs Georgi ordenlərinin kavaləri, Birinci dünya müharibəsində göstərdiyi qəhrəmanlığa görə Fransanın "Şərəf legionu" ordeninin kavaləri adına layiq görülmüş briqada generalı Teymur bəy Novruzov idi. O da Fransanın Qafqazdakı hərbi missiyasının başçısı leytenant-polkovnik Emil Avqust Korbelə məktub göndərərək Azərbaycanın bolşevik hakimiyyətindən azad olunması işində Fransadan hərbi yardım istəmişdir. Novruzovun məktubunda qeyd edilirdi ki, iki illik müstəqil həyat ərzində demokratik prinsipləri müdafiə edən hökumətə malik və nizam-intizamla meylli olan Azərbaycan xalqı heç vaxt anarxiyaya yol vermə biləcək bir aktın təşəbbüsünü ölməmişdir. Yalnız Bakı şəhərinin rus fəhlə ünsürləri türk mühacirlərinin dəstəyinə arxalanaraq, Anadoluda millətçi hərəkatın sovet Rusiyası ilə alyansa girməkdən istifadə edərək Azərbaycanda bolşevizmin bərqərar edilməsi və sovet Rusiyası ilə ittifaqın bağlanmasına yönəlməş təbliğata başladılar. Kommunistlərin və türk mühacirlərinin atdığı addımları

Qırmızı Ordunun müdaxiləsinə yardım edərək, 28 aprele keçən gecə baş vermiş dəyişikliklərə yol açdı. Rus Qırmızı Ordusunun Azərbaycana daxil olması ilə Azərbaycan xalqı başa düşdü ki, yenidən əsarət altına alındı... Xalqın məhv olunmasının, ölkənin talan edilməsinin qarşısını almaq üçün Azərbaycan öz xilasını silahlı müdafiədə və bolşevik bəndələrinə qarşı mübarizədə görür.

Novruzovun məktubunda deyilir ki, artıq hər yerdə Qırmızı Ordu ilə toqquşmalar baş verməkdədir. Bütün ölkə silahlanmış düşməngə çevrilib, lakin üsyançı qruplar münaşəkil deyil. İlk döyüş Törtərdə, Qarabağdakı Cavanşir bölgəsində baş vermişdir. Buranın əhalisi kiçik saylı yerli qarnizonun dəstəyi ilə 500 Qırmızı Ordu əsgərini məhv etmişdir. Üsyan Gəncədə daha geniş vüsət almışdır. Burada 20-ci sovet diviziyası darmadağın edilmişdi. Üsyançılarda silah və sursatın çatışmazlığından istifadə edən bolşeviklər üsyanı yatra bilməmişlər...

Novruzov bəyan etdi ki, Azərbaycan Ordusunun generalı olaraq və silahdaşlarının və Vətənin nüfuzlu siyasi xadimlərinin razılığına alaraq o, xalq hərəkatına başçılığı və Azərbaycanın müstəqilliyi naminə mübarizədə silahlı, nizam-intizamlı qüvvələrin təşkilini öz üzərimə götürməyi özünə borc bilir. Azərbaycan generalı hesab edirdi ki, xalqın dəstəyi və Fransa hökumətinin maddi və maliyyə yardımı ilə o, müvəffəqiyyətə nail ola biləcəkdir.

Novruzov əminliklə bildirdi ki, 6 min nəfərlik diviziya ilə fəal hücumə keçmək mümkündür. Konkret olaraq diviziyanın təşkili üçün o, Fransa hökumətindən təcili olaraq 2 süvari artilleriya batareyası, 3 dağ batareyası, 100 pulemyot, 6 min tüfəng, 20 milyon patron, artilleriya mərmiləri, lazımı telefon təchizatı, 6 min nəfər üçün təchizat və 25 milyon rubl istəmişdi.

Məktubun sonunda general Novruzov söyləmişdir ki, zəngin qorşunlara malik Azərbaycan xalqı qısa müddət ərzində Fransa hökumətinin sərf etdiyi xərcləri ödəyəcəkdir.¹

Qeyd etmək lazımdır ki, Fransanın Qafqazdakı hərbi missiyasının başçısı leytenant-polkovnik Korbelin özü də bölgədə, o cümlədən Azərbaycanda antibolşevik üsyanının hazırlanması planlarını cizmişdir. Fransa hərbcilərinin fikrincə, Gəncədə və Azərbaycanda digər yerlərdə baş verən bolşeviklərə qarşı üsyanlar onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı müstəqilliyin itirilməsi, ölkəsinin işğal ilə barışmamışdır. Üsyançıların tərəfində keçmiş Azərbaycan Ordusunun hissələrinin çıxış etməsi fransızlara xüsusi olaraq ümid verirdi. Fransanın Hərbi Nazirliyinə göndərdiyi 15 iyun 1920-ci il tarixli məktubunda Korbel yazırdı ki, azərbaycanlı qoşunların artan düşməngçilik mövqeyi Qırmızı Ordunun vəziyyətini ciddi şəkildə laxladır.² Sovet Rusiyasının həyata keçirdiyi qanlı repressiyalar siyasəti nəticəsində Azərbaycan xalqının və ordusunun narazılığı üsyanlara gətirib çıxarırdı. Bu hərəkatın başında yenə populyarlaşan millətçi "Müsavat" partiyasının rəhbərləri durur.³

Qafqazda ehtimal olunan üsyan planına azərbaycanlıların qoşulması istiqamətində ilk konkret addım Korbelin Fransa Hərbi Nazirliyinə 14 iyun tarixli göndərdiyi şifrlı teleqram idi ki, orada da qeyd olunurdu: "Azərbaycanda və Şimali Qafqazda inkişafda olan üsyançı hərəkat bolşeviklər üçün olduqca çətin bir vəziyyət yaradır və bizim tərəfimizdən bundan yararlanmamaq bağışlanmaz oldur".⁴

Korbel detallı şəkildə gələcək hərbi əməliyyatın planını tərtib etmişdi. 17 iyunda Fransanın baş qərargah rəisi marşal Foşa və Fransa Xarici İşlər Nazirliyinə Korbelin göndərdiyi sənəd "Bolşeviklərə qarşı üsyançı hərəkatın təşkili" adlanırdı. Sənəddə qeyd olunurdu ki, bolşeviklərə qarşı üsyançı hərəkat sovet Rusiyasının cənubunda ümumi xarakter daşımağa başlayırdı. Qafqazda Kuban, Dağıstan və Azərbaycan təlatüm içindədir....⁵

Korbel qeyd edirdi ki, Azərbaycanda Qırmızı Ordunun fəaliyyəti ilə bağlı narazılıq genişləndiyindən burada artıq qanlı üsyanlar baş vermişdir. Azərbaycanın keçmiş baş naziri və xarici işlər naziri Fətəli Xan Xoyski, bitərəf, gözəl reputasiyaya malik dürist bir insan, dünən Bakıdan gələcək xüsusi olaraq mənimlə görüşmüşdür. O, mənə bəyan etmişdir ki, Azərbaycanda bolşeviklərə qarşı xalqın etirazından istifadə etmək üçün əlverişli məqam yaranmışdır.⁶

Lakin nəzərə alınmalıdır ki, Fransa hökuməti gələcək antibolşevik Rusiyasının federativ qurulu-

¹ İbidem. Dossier 630. Fol. 57-58.

² İbidem. Fol. 47.

³ İbidem. Dossier 629 (Caucase, IV). Fol. 49.

⁴ İbidem. Dossier 630. Fol. 51.

⁵ İbidem. Fol. 54.

⁶ İbidem. Fol. 54-55.

¹ İbidem. Dossier 639 (Azerbaïdjan, II). Fol. 109-111.

² İbidem. Fol. 113-118.

şa malik olması ideyasını müdafiə edirdi. Buna görə də Korbel Fransa hökumətindən Qafqazda silahlı üsyan planının həyata keçirilməsi ilə bağlı razılıq almaq üçün məktubunda qeyd etmişdir ki, adı çəkilən silahlı əməliyyatın keçirilməsi imperiyanın gələcək federativ quruluşu ideyasına arxalanır və bu, istər rus xalqı, istərsə də digər xalqlar üçün münasibdir.¹

Ancaq Fransanın siyasi və hərbi dairələrini təmsil edən Korbel çox gözəl başa düşürdü ki, qafqazlılar Rusiyanın imperiyaparəst qüvvələrinə, məsələn general Denikinin varisi sayılan general Vrangelə tabe olmağa razılıq verməyəcəklər. Buna görə də Fransanın hərbi missiyasının başçısı Ukraynadan Qafqaza qədər böyük bir məkanda üsyançılara bilavasitə rəhbərlik etmək və onların fəaliyyətini əlaqələndirmək məqsədilə Mərkəzi Üsyançı komitəni yaratmağı təşkil edirdi. Bu qurumun tərkibinə "Maxnonun başçılıq etdiyi ukraynalılardan tutmuş azərbaycanlılara qədər" bütün antibolşevik qüvvələrin nümayəndələri daxil olmalı idi. Korbelin fikrincə, azərbaycanlılara və dağlılara silah çatdırmaq üçün gürcü hökumətinin köməyindən də istifadə edilə bilərdi.²

Lakin Azərbaycanda üsyançı hərəkatın təşəbbüsləri, eləcə də Fransanın hərbi-siyasi dairələrinin planları sovet kəşfiyyatına bəlli oldu. 19 iyunda Fətəli Xan Xoyski Tiflisdə terrorçuların əlindən həlak oldu. Sui-qəsd nəticəsində Azərbaycanın keçmiş ədliyyə naziri Xəlil bəy Xasmməmmədov isə yaralandı. Xoyskinin qətilində bilavasitə günahkar olanlar erməni millətçi partiyası "Daşnaksütyun"un üzvləri idi. Lakin Korbel düşündü ki, bi cinayətin arxasında Azərbaycanda üsyançı hərəkatı başsız qoymağa çalışan bolşeviklər dururdu.³

Bir ay sonra, 24 iyulda, həmin faciəvi aqibət Həsən bəy Ağayevi də gözləyirmiş.⁴

Sovet Rusiyası Azərbaycanda antibolşevik hərəkatı yatırmağa, eləcə də Fransanın Qafqazla bağlı hərbi-siyasi planlarının reallaşdırılmasının qarşısını almağa müvəffəq olmuşdur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Les archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de la République Française. Dossier 630 (Caucase, V). Fol. 136.
2. Ibidem. Dossier 639 (Azerbaïdjan, II). Fol. 109-111.
3. Ibidem. Fol. 113-118.
4. Ibidem. Dossier 630. Fol. 57-58.
5. Ibidem. Fol. 47.
6. Ibidem. Dossier 629 (Caucase, IV). Fol. 49.
7. Ibidem. Dossier 630. Fol. 51.
8. Ibidem. Fol. 54.
9. Ibidem. Fol. 54-55.
10. Ibidem. Fol. 56.
11. Ibidem.
12. Ibidem. Fol. 74, 94, 136.
13. Ibidem. Fol. 154.

THE GANJA UPRISING OF 1920 AND THE ANTI-BOLSHEVIK MOVEMENT IN AZERBAIJAN (BASED ON THE ARCHIVAL DOCUMENTS OF FRANCE)

Summary

Shortly after the collapse of the Azerbaijan Democratic Republic and the establishment of the Soviet power in northern Azerbaijan, on May 22, 1920, a rebellion of local garrisons led by officers of the former National Army took place in Ganja. The rebels were able to break off the headquarters of Soviet military units deployed in Ganja with the support of local peasants and to break the rail link between Agstafa and Baku within a few days. However, Soviet troops who used additional military support and heavy artillery against rebels succeeded in rebelling on May 31, when mass casualties were reported among civilians.

¹ Ibidem. Fol. 56.

² Ibidem.

³ Ibidem. Fol. 74, 94, 136.

⁴ Ibidem. Fol. 154.

The Ganja rebellion was the most important manifestation of resistance to Soviet rule in Azerbaijan. Historical facts about this event were concealed in the Soviet era, and relevant archival documents were inaccessible to investigators. However, the documents on the Ganja revolt are being kept not only in the archives of Azerbaijan and Russia, as well as other countries, including France. It is connected with the fact that the French state and its military, intelligence and political missions in the Caucasus have been trying to mobilize the national-democratic forces of Azerbaijan and other peoples of the Caucasus against Soviet Russia at the initial stage of Soviet sovietization.

The French diplomatic correspondence of that period, kept in the Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs of France, notes that the rebellion against the Soviet power in Ganja and other parts of Azerbaijan shows that the people of Azerbaijan did not agree with the loss of their independence. Former Prime Minister of the Democratic Republic of Azerbaijan Fətəli Xan Xoyski, heads of the Musavat party, and the commanders of the Azerbaijani National Army led the rebel movement against the Soviets, according to the French military mission in the Caucasus.

One of the leaders of the Ganja rebellion was Teymur bey Novruzov, the brigadier general of the Order of the Honor Legion of France, for the heroism of the Order of Saint George of the former Russian Empire, for the heroism shown in the First World War. He sent a letter to Lieutenant-Colonel Emil Auguste Corel, the head of the French military mission in the Caucasus, asking for military assistance from France for the liberation of Azerbaijan from the Bolshevik government. At the same time, Corbel himself has been frustrating plans for the anti-Bolshevik rebellion in the Caucasus, including Azerbaijan.

However, the initiatives of the rebel movement in Azerbaijan became clear to the Soviet intelligence. Soviet Russia managed to prevent the anti-Polish movement in Azerbaijan, as well as the implementation of France's military-political plans on the Caucasus.

ГЯНДЖИНСКОЕ ВОССТАНИЕ 1920 ГОДА И АНТИБОЛЬШЕВИСТСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ (НА ОСНОВЕ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ ФРАНЦИИ)

Резюме

22 мая 1920 года, вскоре после оккупации Азербайджанской Демократической Республики Советской Россией и установления в Северном Азербайджане Советской власти, в Гяндже вспыхнуло крупное восстание войск местного гарнизона под командованием генералов бывшей Национальной Армии. Восставшим войскам, при поддержке местных крестьян, удалось разоружить штаб дислоцированных в Гяндже советских частей и прервать на несколько дней железнодорожное сообщение между Акстафой и Баку. Восстание было подавлено 31 мая. Ключевую роль в поражении повстанцев сыграло использование большевистскими войсками тяжелой артиллерии, в результате чего имели место массовые жертвы со стороны мирного населения Гянджи.

Гянджинское восстание стало самым крупным и героическим актом сопротивления большевистской власти в Азербайджане. В советский период правда об этом событии умалчивалась, многие архивные документы были недоступны исследователям. Между тем, Гянджинское восстание нашло свое отражение не только в архивных документах Азербайджана и России, но и Франции. Это связано, прежде всего, с тем, что именно Франция и ее военные, разведывательные и политические миссии на Кавказе в начальный период советизации региона пытались мобилизовать национально-демократические силы Азербайджана и других стран Кавказа на борьбу с Советской Россией.

В содержащейся в Дипломатическом архиве МИД Франции французской дипломатической переписке того периода утверждалось, что события в Гяндже и других районах Азербайджана не имели место восстания против большевиков, свидетельствуют о том, что народ Азербайджана не смирился с потерей независимости. По данным французской военной миссии на Кавказе, «серьезное повстанческое движение против Советов» возглавляли бывший премьер-министр Азербайджана Фətəли Хан Хойский, руководители партии «Мусават», а также ряд командиров армии низвергнутой АДР. К числу последних относился и бригадный генерал Теймур-бек Новрузов, кавалер орденов Святого Георгия (всех 4-х степеней) Российской империи, кавалер французского ордена Почетного легиона, один из руководителей Гянджинского восстания. Он обратился с письмом к главе французской военной миссии на Кавказе подполковнику Эмилио Августу Корбелю с просьбой оказания помощи в деле освобождения Азербайджана от большевиков. В то же время сам Корбель разрабатывал планы антибольшевистского восстания на Кавказе, в том числе и в Азербайджане.

Однако инициативы азербайджанского повстанческого движения стали известны большевистской разведке. Советской России удалось подавить антибольшевистское сопротивление в Азербайджане, а также не допустить реализации военно-политических планов Франции на Кавказе.